

БАШТАЛГЫЧ КЛАССТАРДЫН КЫРГЫЗ ТИЛИ ОКУУ КИТЕПТЕРИНДЕГИ ТЕКСТТЕР
МЕНЕН ИШТӨӨ МАСЕЛЕЛЕРИ (кыргыз мектептеринин мисалында)

*Касымжан кызы Н. - Пмаг-1-21 тайпасынын
магистранты*

Ураимов К.М. - п.и.к., доцент

Аннотация: Бул макалада башталгыч класстардын кыргыз тили окуу китептериндеги окуу материалдарына жана тексттерге талдоо жүргүзүлгөн, өндүрүшкө сунушталган окуу китептери салыштырылып изилдөөгө алынган. Андагы тексттер терең талданган. Алардын ар бирине теоретикалык жактан иликтөө болгондугун белгилөөгө болот. Окуу программасына ылайык чейректер боюнча тексттердин берилиши, алардын окуу куралында жайгаштырылышы, көлөмү жана мазмуну жагынан окуучулардын жаш өзгөчөлүгүнө ылайык келиши, психологиялык аспектилердин негизинде каралган. Ошол эле учурда окуучулардын кезин өстүрүүнүн текстке байланыштуу иш-аракеттери үйрөнүлүп чыгылды, сөз өстүрүүгө карата жазуу иштеринин, анын ичинде грамматикалык көнүгүүлөр жана дилбаян үчүн жазуу жумуштарынын чейректер боюнча бөлүштүрүлүшү изилденген. Окуу куралындагы сөз өстүрүүгө карата берилген тексттердин ар бир чейрек боюнча канча сааттан бөлүштүрүлүшү аныкталган.

Түйүндүү сөздөр: Кыргыз тили окуу китептери, көнүгүүлөр, тексттер, тапшырмалар, суроолор.

ПРОБЛЕМЫ РАБОТЫ С ТЕКСТАМИ В УЧЕБНИКАХ КЫРГЫЗСКОГО ЯЗЫКА ДЛЯ
НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ (на примере кыргызских школ)

*Касымжан к. Н. - магистрант группы Пмаг-1-21
Ураимов К.М. - п.и.к., доцент*

Аннотация: В данной статье были проанализированы учебные материалы и тексты в учебниках кыргызского языка начальных классов, а также проведено сравнение и изучение предлагаемых к производству учебников. Тексты тщательно проанализированы. Можно отметить, что каждый из них имел теоретическое исследование. В соответствии с учебным планом учитываются обеспеченность текстами по четвертям, их размещение в учебнике, соответствие возрастным особенностям учащихся по объему и содержанию, психологические аспекты. При этом изучалась текстовая деятельность по развитию словарного запаса учащихся, а также изучалось распределение письменных заданий на словообразование, включающих грамматические упражнения и письменные задания для сочинений, по четвертям. Было определено, сколько часов текстов, предусмотренных для развития словарного запаса в учебнике, было распределено в каждой четверти.

Ключевые слова: Учебники кыргызского языка, упражнения, тексты, задания, вопросы

PROBLEMS OF WORK WITH TEXTS IN TEXTBOOKS OF THE KYRGYZ LANGUAGE FOR
PRIMARY SCHOOL (on the example of Kyrgyz schools)

*Kasymzhan k. N.- graduate undergraduate
of the group Pmag-1-21*

Uraimov K.M. - Ph.D., Associate Professor

Annotation In this article, educational materials and texts in the textbooks of the Kyrgyz language of elementary grades were analyzed, as well as a comparison and study of textbooks proposed for production. The texts are carefully analyzed. It can be noted that each of them had a theoretical study. In accordance with the curriculum, the availability of texts for quarters, their placement in the textbook, compliance with the age characteristics of students in terms of volume and content, and psychological aspects are taken into account. At the same time, textual activity was studied to develop the vocabulary of students, as well as the distribution of written tasks for word formation, including grammar exercises and written tasks for essays, by quarters was studied. It was determined how many hours of texts provided for the development of vocabulary in the textbook were distributed in each quarter.

Keywords: *Textbooks of the Kyrgyz language, exercises, texts, assignments, questions*

Кийинки мезгилдерде башталгыч класстарда кыргыз тилин окутуу процесси жолго коюла баштады. Бул анын заманбап технологиялар агылып келип, тез эле окуу жараянына кирип келгендигинен байкалат. Башка предметтер сыяктуу эле эне тилине да талап бүтүн башкача коюла баштаган. Мына ошондой талаптардан улам окуу куралдары да атаандаштык түрдө өндүрүшкө сунушталып отурат. Андай окуу китептеринин өндүрүштө орду кандай? Аны мугалимдер, ата-энелер, окуучулар кандай кабыл алып жатышат? Ушул сыяктуу суроолорго жооп издөөгө аракет кылдык. Ошондой атаандаштык менен чыккан китептердеги материалдардын анын ичинен тексттердин берилишине саресеп салып карап чыгууну туура таптык. Алгач учурда окуу үчүн сунушталган окуу китептерине талдоо жүргүздүк.

Бул китеп башталгыч жана орто мектептердин 2–классынын окуучуларына арналган. Окуу китеби азыркы учурдагы сунушталган программалардын негизинде түзүлүп, окуучулардын билим алуусуна тийиштүү жаңы ыкмалар менен жабдылган. Текст үчүн чыгармалардан үзүндүлөр кенже мектеп жашындагы балдардын ой жүгүртүүсүнө жана дүйнө таанымына жараша тандалган. Китептин мазмуну 4 чейрекке бөлүнүп, ар бир чейректе аткарылуучу иштердин сааттары темалары менен берилген. [2. 5,7].

Китептин биринчи эле бетинде “Менин-айлана чөйрөм” деген теманы байкоого болот. Мында окуучулар өздөрүн курчап турган айлана-чөйрө жөнүндөгү сүрөттү пайдаланышып кыскача аңгемелешүү өткөрүшөт. Каникулда кандай эс алдынар? Ким каникулду кайсыл жакта өткөрдү? Мектепке даярдыктар кандай болду? Жайкы эс алууда кандай китептерди окудуңар? деген суроолорду берүү аркылуу мугалим окуучулар менен баарлашат.

Кийинки катарда «Таранчы тиккен алча» деген угуу тексти берилген. Мугалим интерактивдүү усулдарды пайдаланып окуучуларга тексти уктурут. Окуучулар уккан тексти боюнча талкууларды жүргүзүшөт. Угуу кабыл алуу көндүмдөрүнүн ичинен эң пассивдүүлүгүнө карабай, мындай угуу текстинин берилиши абдан маанилүү, анткени ал окуучулардын сүйлөө кебин өнүктүрүүгө жакшы өбөлгө боло алат. Эгерде мугалим окуучулар менен текст үстүндө иштөөдө төмөндөгүдөй принциптерге таянып иш жүргүзсө жакшы натыйжаларга жетише алат:

- Текстти толук окууда, убакыт ашыкча сарпталат. Ошондуктан көлөмүн азайтуу, же бир абзацты эле окуу керек.
- Бардык окуучуларга сөзсүз үч жолудан кем эмес окутуу керек. Биринчиси окуганда шарттуу; экинчиси машыгуу (көнүгүү); үчүнчүсү текшерүү, көзөмөлдөө(контролдоо). же, акыркы окуганын жаздырып ОТКнын жардамында окуучунун өзүнө угузса да натыйжалуу болот.
- Текстти көркөм, басымды туура коюп окуу.
- ОТКга жаздырып, анын негизинде жеке же жалпы түрдө бирге кайталатуу [5. 28].

1 – сабак.

1-сабак кайталоо сабагы менен башталат. Тема: 1-класста өтүлгөндөрдү кайталоо. Мында окуучулар менен өз ара аңгемелешүү процесси жүрөт. Окуучулар биринчи класста өтүлгөн темаларды кайталашып, унутуп бараткан материалдарды кайра эстөө мүмкүнчүлүгүн алышат. Бул сабакта сөз өстүрүүгө карата “Тайенемдин майрамы” деген текст берилген. Аны чыгармачылык чынжырча ыкмасын пайдаланып иштөө абдан жакшы натыйжа берет. Анткени андагы кызыктуу сюжет окуучулардын чыгармачылык менен иштөөсүнө түрткү берери талашсыз. Окуу китебинде берилгендей көнүгүүлө төмөнкү тартипте ишке ашырылат:

1- көнүгүү. Окуучулар текстин окуп, сюжети менен таанышып чыгышып, окуя болгон жерди, каармандар жөнүндө айтып беришет. Китепте негизинен женилден татаалга карай деген принцип жетекчиликке алынган.

2- көнүгүү биринчи көнүгүүгө караганда татаалыраак берилген. Биринчи көнүгүүдө жөн эле тексти окуп чыгышса экинчиде текстке карата берилген суроолорго жооп жазышат.

3- көнүгүүдө болсо, текстке байланышкан сүрөттөргө карап сүйлөмдөрдү түзүшөт. Үй тапшырмасына

4 – көнүгүү берилген. Бул көнүгүүдө окуучулардын өзү, бир туугандары, үй-бүлөсү жөнүндө суроо мугалим үчүн кыйын. Анын баарын угуп олтурууга анын убактысы жок. А бул тапшырманын негизинде, окуучулар жөнүндө жалпы маалымат алсак болот.

Тамгалар жана алардын жазылыштары деген тема бар. Бул темада окуучулар тамгалардын жазылыштарын үйрөнүшөт. Кыргыз тили китеби, бир эле кыргыз тилин же сөз байлыгын гана өнүктүрүү үчүн эмес, текст аркылуу башка тилдерден кирген сөздөр менен да таанышып, үйрөнүүгө болот. Бул тема 25 – сабакта каралган.

1 – чейректин акырында окуучулардын дил баян жазып калуусу күтүлөт. Себеби дилбаян үчүн атайын бир саат бөлүнгөн. Окуучулар өтө көлөмдүү болбосо да, үч, төрт сүйлөмдөн турган чакан дилбаяндарды жазышат. Биринчи чейректин акырында текст менен иштөө деген темага бир саат берилген. Мында окуучулар текст менен иштешет. Женилден татаалга карай деген принцип, темалардын чейректик бөлүнүштөрүндө да каралган.

2–чейректин биринчи күнүндө эле «Кыргыз алфавити» жана «Тамгалардын жазылышы» деген теманы өтүшөт. Бул темада окуучулар ар бир тамганын аталышын үйрөнүшөт. Бул чейректе да окуучулардын жаш өзгөчөлүктөрүнө байланыштуу тексттер берилген. Окуучулар тексттер менен таанышышып кенири иш алып барышат. Ар бир окуучу өзүнүн ата – бабасы жөнүндө билүүгө тийиш. Кыргыз элинин тарыхы, кыргыздар же өзүбүздүн ата – бабабыз кайдан жаралган? деген суроо ар бир окуучунун жүрөгүнүн тереңинде катылган болушу шарт. Бул суроого жооп иретинде биз Манас үчилтиги жөнүндө маалымат ала алабыз. Манас жөнүндө бул китепте аз эле текст берилген. Бирок анын ар бир сөзүнүн, ар бир абзацсында өтө чон тарых камтылган. Бул теманы ким кызыгып, түшүнүп окуса гана жан дүйнөсүндөгү суроого жооп ала алат. Бул теманы жаш бөбөктөргө сунуштоо менен автор окуучулардын өзүнүн элинин тарыхына болгон кызыгуусун арттыруу, аны көздүн карегиндей кастарлап, ардактоого, даңазалоого багыттайт. Бир эле кызыгуусун ойготпой, Манасчылык өнөрүнүн андан ары өсүп-өнүгүүсүнө да шарт түзүлөт. Окуучулар бири–биринин өнөрүн байкоо мүмкүнчүлүгү каралган. Автор бир эле Манасты беруу менен чектелбеген. Айт – айт десе Чынгызды айт демекчи, элибиздин залкар жазуучусу Чынгыз Айтматов жөнүндө да, көптөгөн маалыматтарды жазып кеткен. Бул текстте окуучулар жазуучунун өмүр жолу, жазуучулук өнөрү, бала чагы жөнүндө да маалыматтарга ээ болушат.

3 – чейрек. Биринчи тема «Заттын атын билдирген сөздөр» деген тема берилген. Бизди курчап турган нерселердин бардыгы зат болот. Заттын атын билдирген сөздөр Ким? Эмне? Кимдер? Эмнелер? деген суроолорго жооп берет деп аныктама берилген. Темага байланыштуу көптөгөн тапшырмалар берилген. Мисалы: Тексттен заттын атын билдирген сөздөрдү тап, алардын астын сыз, же сөздөрдү катыштырып сүйлөмдөрдү түзгүлө.

Китептин 48-бетинде Жандырмагы сүрөттө деген текст берилген. Окуучулар текстти өз алдынча окуп чыгып, дептерлерине көчүрүп жазышып, табышмактын жандырмагын табышат. 1 – көнүгүүдө. Тексттин жандырмагын таап, жандырмактардын сүрөттөрүн тартышат. 3 – көнүгүүдө окуучулар өз алдынча крассвордду толтурушат. Ар бир текстте, көнүгүүлөрдө тапшырмалар камтылган. Бул темадагы көнүгүүлөр өз алдынча аткаруу үчүн берилген. Ошондой эле күн тартиби менен иштейбиз. Ар бир окуучу өзүнүн күн тартиби жөнүндө айтып беришет. Мында мугалим үчүн окуучулары жөнүндө көп нерселерди билип алуу жөнөмдүүлүгү түзүлөт. Себеби мугалимдин өзүнүн иши көп. Кайсыл окуучу канчада турат? Кайсыл убакта сабак карайт? Анын сабак кароого убактысы болобу? Ата – энеси менен биргеликте кандай жумуштарды аткарат? Бош убактысында эмне менен алек болот? Кандай ийримдерге катышат? деген сыяктуу толгон токой суроолорго окуучунун күн тартибине көз жүгүртүү аркылуу жооп ала алат. Күн тартиптерин көрүп чыккан соң окуучулары жөнүндө бир топ кеңири маалыматтарга ээ болот жана аларга кандай мамиле жасоо керек экендигин билет. Бардык эле окуучулардын бош убактысы боло бербейт. Аларга кошумча убакыт болуп, үй тапшырмасын мектепте аткарууга шарт түзүп берет.

4–чейрек. Бул чейректе «Сүйлөмдүн ээси» деген тема берилген. Мында окуучулар Ээ деген эмне? Ал кандай суроолорго жооп берерин билишет. Тексттен сүйлөмдөрдүн ээсин табышып, астын сыза алышат. «Тамактануу адеби» деген текст берилген. Бул тексттен окуучулар тамактануу алдында жана тамактангандан соң кандай иш-аракеттерди аткаруу зарыл экендиги билип, үйрөнүшөт. Тамактануу учурунда өзүн кантип алып олтуруу жөнүндө, тамакты ким биринчи ооз тиери жөнүндө билишет. [1. 22-34].

1 – чейректе. 4 жат жазуу, 1 дилбаян, 1 текст менен иштөө жумуштары каралган.

2 – чейректе. 3 жат жазуу, 1 текст менен иштөө берилген.

3 – чейректе. 5 жат жазуу, 1 дилбаян, 1 текст менен иштөө жумушу белгиленген.

4 – чейректе. 4 жат жазуу, 1 дилбаян, 1 текст менен иштөө сабактары сунушталган. [3. 5,11].

Жалпысынан окуучулар бир жыл ичинде 16 жат жазуу, 3 дилбаян, 4 текст менен иштөө жумуштарын жүргүзүшөт. Булардын баары жазуу жумуштарына карата берилген тапшырмалар. Окуучулар бул иштерди аткаруу менен жазуу жана оозеки кебин, сүйлөө көндүмдөрүн өнүктүрө алышат.

Жыйынтыктап айтканда башталгыч класстар үчүн басмадан чыгып жаткан кыргыз тили окуулуктары жылдан жылга толукталып, сапаты жагынан жакшыланып бара жатканын байкоого болот. Айрыкча баса белгилеп кете турган нерсе, биз талдоого алган А. Акунованын 2-класстар үчүн Кыргыз тили окуу китебиндеги интерактивдүү элементтерди жана окутуунун, текст менен иштөөнүн жаңыча технологияларынын камтылгандыгын баса белгилеп кеткибиз келет. Ошентсе да, келечекте андан ары заман талабына жараша изилдөө талаптары турат.

Адабияттар:

1. Б.А. Абдухамидова, С.К. Рысбаев Адеп. - Б., “Бийиктик”, 2002-ж.
2. Акунова А., ж.б. Кыргыз тили. 2-класстар үчүн. –Б.: “Бийиктик”, 2012, - 211б.
3. Башталгыч класстардын программасы. –Б.: “Учкун”, 2011, - 121б.
4. Коджаспирова Г. М. Педагогика в схемах, таблицах и опорных конспектах [Текст]/Г.М.Коджаспирова –М., 2006.–228 б.
5. Мусаева В.И. Текст менен иштөөнүн технологиялары. –Б.: “Аки-Пресс”, 2011, -187б.